

Hadım Hasan Paşa Medresesi Restitüsyonu'na İlişkin Değerlendirmeler | **Reconsiderations on the restitution of Hadım Hasan Pasa Madrasah**

Dr.Mehmet Alper | *Kadir Has Üniversitesi*

Fatih Alemdar bölgesinde yer alan Hadım Hasan Paşa Medresesi 1595-96 yıllarında inşa edilmiştir. Yapı, 19. yy'da bölgede gerçekleşen şiddetli bir yangın sonrasında yapılan plan değişikliklerinden zarar görmüştür. Bu makalede, medresenin 1995 yılında başlayan ilk projesinden 2009-2011 yıllarındaki uygulamasına kadar olan restorasyon koruma yöntemi özetlenmektedir. Özellikle sunulan yeni arşiv verileriyle restitüsyonu hakkında yeni fikirlere ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadım Hasan Paşa Medresesi, Hocapaşa Yangını, restitüsyon, restorasyon

Hadım Hasan Paşa Madrasah is located in Alemdar district of Fatih Municipality which was built in 1595-96. The building suffered from a severe fire took place in the region in the 19th century as well as plan alterations following it. In this article, the restoration process covering the initial project phase starting in 1995 until its application in 2009-2011 is summarized. Especially new archival data is presented in order to pose new ideas for its restitution.

Keywords: Hadım Hasan Paşa Madrasah, Hocapaşa Fire, restitution, restoration

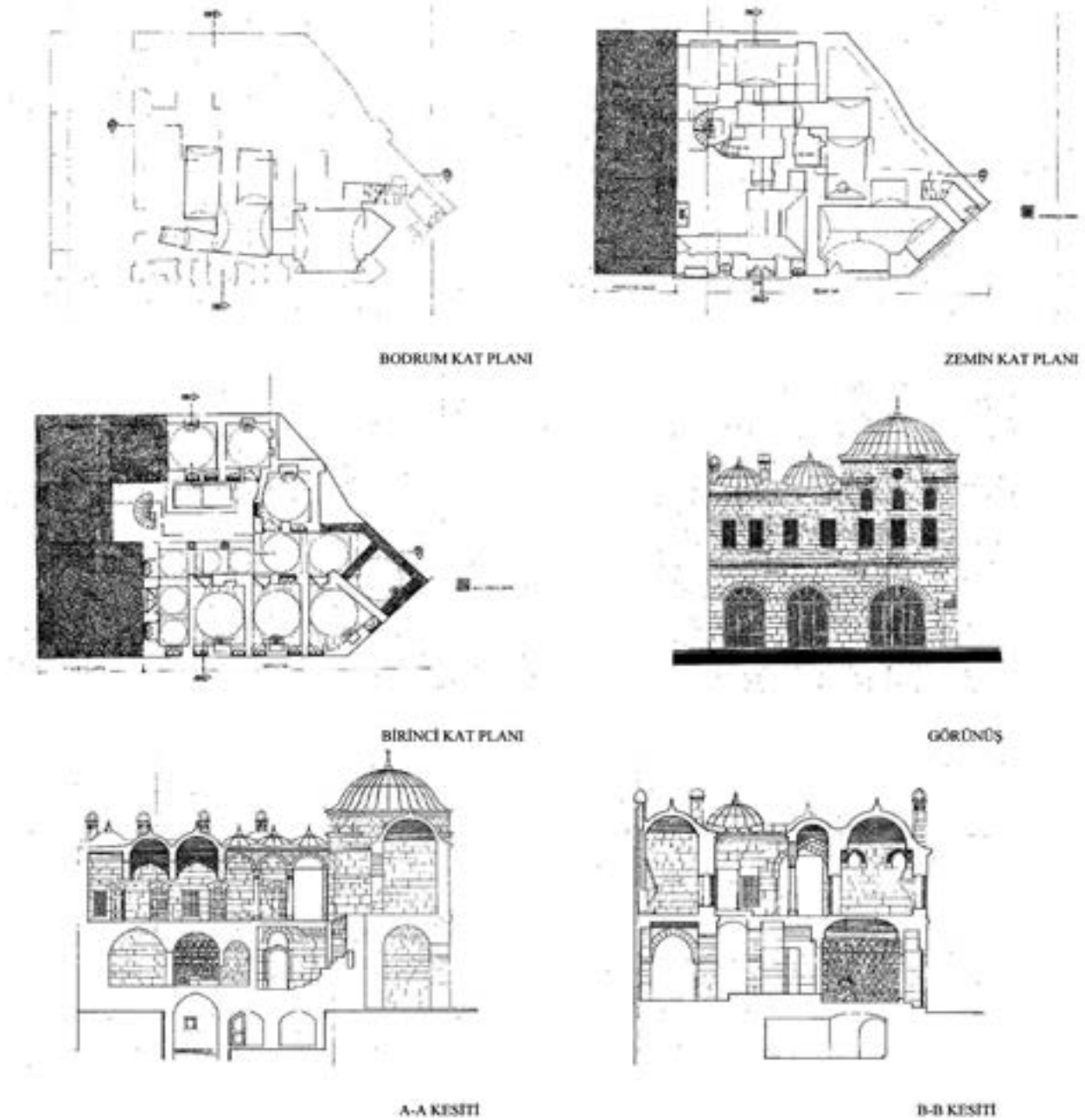
Hadım Hasan Paşa Medresesi Restitüsyonu'na İlişkin Değerlendirmeler

Hadım Hasan Paşa Medresesi günümüzde Bab-ı Ali Caddesi'ni kesen Kâzım İsmail Gürkan (eski adı Hilâliahmer) Caddesi'yle Molla Fenârî Sokağı'nın kesişerek oluşturduğu üçgen adanın köşesinde kalan 36 pafta, 35 ada, 8-910 nolu parsel üzerindedir (Çizim 1). Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, kentsel ve tarihi sit alanında kalan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.01.1980 gün ve 11689 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapı, 1995 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından "restore et, işlet, devret" modeli kapsamında Geleneksel Osmanlı Türk Mutfağı ürünlerinin sunulduğu bir restoran olarak düzenlemek üzere özel sektöre kiralandı. Yapıyla yakın temasımız koruma projelerini hazırlamak üzere 1995 yılında başladı. Yapının rölövesi İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.06.1995 gün ve 6847 sayılı karar gereği onaylandı ve aynı koruma kurulunun 03.04.1996 gün ve 7625 sayılı kararıyla temizlik sonrası hazırlanan güncel rölöve restitüsyon projesi prensip olarak uygun bulundu. (Çizim 2). Yapının 1. Grup korunması gerekli kültür varlığı oluşu, önerilen işlevin yapı için uygun olmayışı iç mekan ve taşıyıcı sistemi bozma endişesi yükleniciyi bu yatırımdan uzaklaştırdı. Bu aşamadan sonra 2007 yılında güncellenen rölöveler ve restitüsyon pro-

jesi IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.04.2007 gün ve 1223 sayılı kararı ile uygun bulunmuş (Çizim 3) ayrıca, Koruma Kurulu'nun 26.03.2008 gün ve 2185 sayılı kararı ile yapının özgün plan şeması ve mimari değerlerini koruma amacıyla hazırlanan yeni kullanım önerisi, başka bir vakfın yönetim merkezi olarak kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Temizleme, koruma ve yenileme konusunda yapılacak müdahalelerin KUDEB'ten alınacak raporun kurla iletilmesinden sonra taş yüzey cephe kaplama konusundaki uygulamaların yapılabileceğine 05.11.2008 tarih ve 2438 sayılı karar ile restorasyon izni verilmiştir.

Çizim 1. Vaziyet Planı

Çizim 2. Hadım Hasan Paşa Medresesi 03.04.1996 tarihli Restitüsyon Projesi

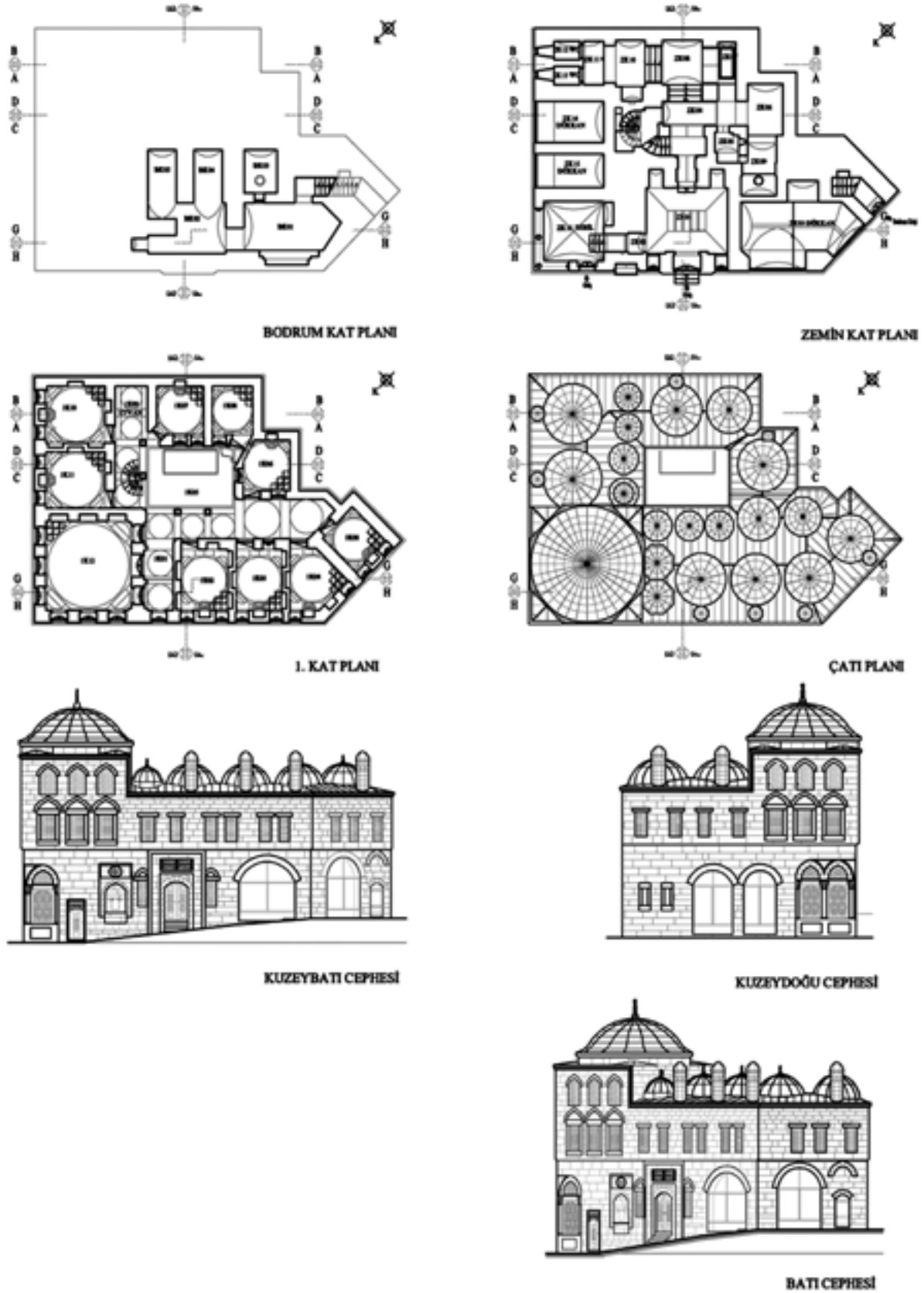
Koruma projelerinin onaylanması sürecinin ardından Hadım Hasan Paşa Medresesi 2009-2011 yılları arasında restore edilerek özel bir vakfın yönetim merkezi olarak kullanılmak amacıyla düzenlendi. Restorasyon çalışmaları tamamlanmış olmasına karşın uzun yıllar yapının işlevsiz kalması, bölgede yaşanan çok sayıda yangından hasar görmesi, yol genişletme çalışmaları nedeni ile plan şemasının değişmiş olabileceği restitüsyon çalışmaları hakkında bazı endişeleri gündeme getirdi.

Bu yazıda, yapıyı tarihsel bir perspektifte ele alarak, arşiv belgelerinin de yardımıyla bir kez daha değerlendirmek ve restitüsyonu sırasında açıklanamayan noktalardan

bazılarına ışık tutmak hedeflenmektedir. Aşağıda sunulan görüşler, bugün için doğruluğu bütünüyle kanıtlanabilir nitelikte değildir. Bu yazıda ifade edilen varsayımları gelecek kuşakların değerlendirmesine sunarak belki de gelecekte ortaya çıkabilecek belgeler ile yapının geçirdiği inşa evrelerinin daha doğru olarak belgelenmesi mümkün olacaktır.

Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin mimarı bilinmemektedir. Evliyâ Çelebi'nin yazdığına dayanarak 1004/1595-96 yıllarında yapıldığı kabul edilmekle birlikte, mimarı olarak da o dönemin Hassa Mimarlar Ocağı'nın başı olan Davut Ağa'nın olabileceği düşünülmektedir¹. Evliyâ Çelebi, medresenin gayet sanatlı, yüksek katlı ve büyük bir bina oldu-

1 Yeni cami'nin temel atma işlemlerinin yapılacağı dönemde Hadım Hasan Paşa nazır ve sadrazam olarak görev yapmaktadır. Onun azliyle temel atma işi ertelenmiştir. Davud Ağa'nın eserleri arasında medrese kaydına dair bir kaynak olmamasına karşın, döneminin en yetkin kişisinden yine yetkin bir görevliye projenin ısmarlanmış olabileceği böyle bir yargıda bulunmayı mümkün kılmaktadır. (M. Erdoğan, *Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri*, s.189; Z. Ahunbay, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.3, s. 489.

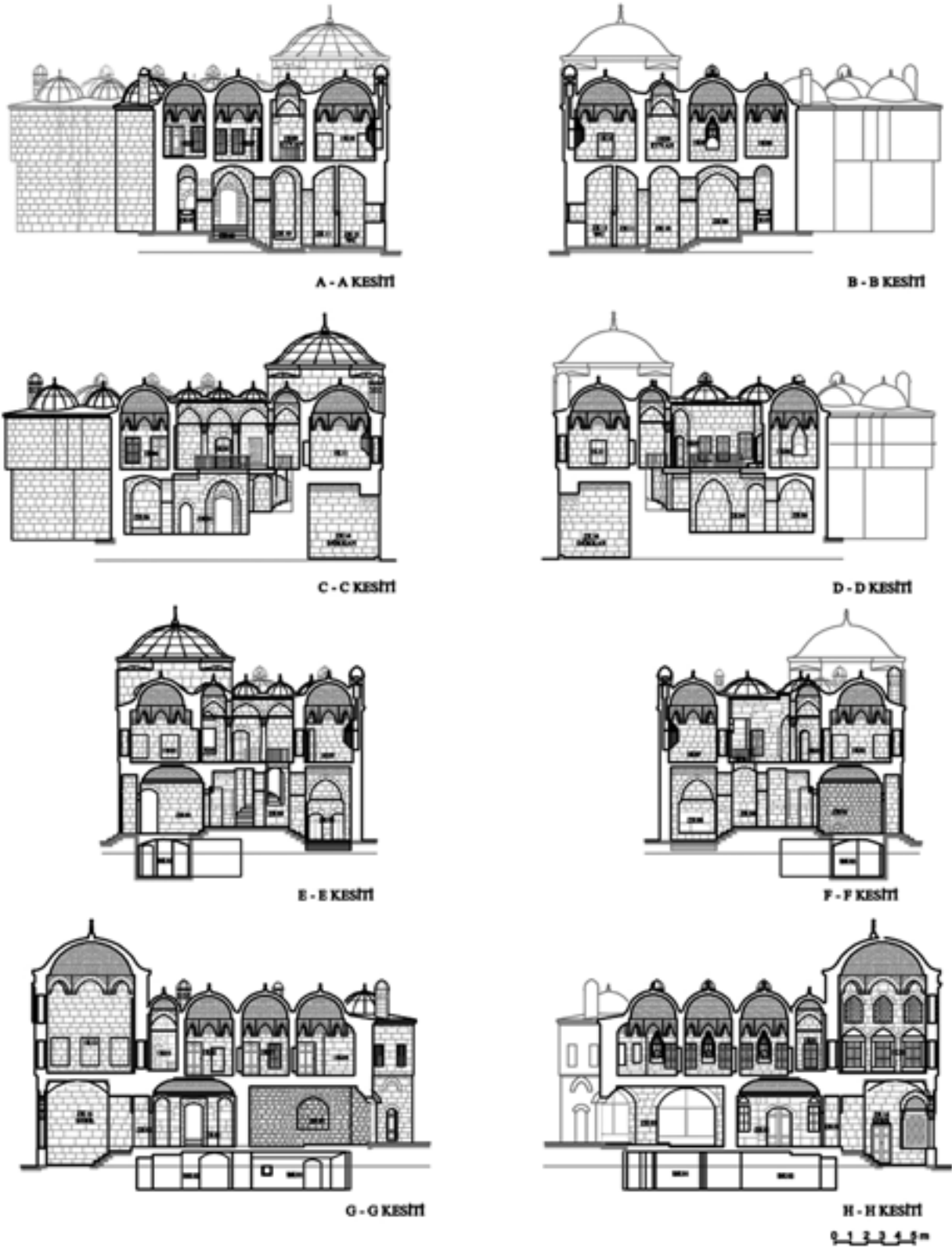
Çizim 3.a. Hadım Hasan Paşa Medresesi 04.04.2007 tarihli Restitüsyon Projesi

ğunu, alt katında baştanbaşa dükkânların bulunduğunu söyler². Ayvansarayî medrese dahilinde yer alan mescidi

anlatır. Minaresi yoktur. Fevkanî (iki katlı) mescid, medresenin dershanesi olarak kullanılmaktadır³ (Fotoğraf 1, 3, 4).

2 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz: Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, İstanbul 1997, 91b/5

3 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Hadikatü'l-Cevâmi' İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mî'mârî Yapılar, İşaret, İstanbul 2001., 144.

Çizim 3.b. Hadım Hasan Paşa Medresesi 04.04.2007 tarihli Restitüsyon Projesi

Arşiv belgelerinden yapının Hadım Ağa Hasan Paşa adıyla, İstanbul'da Cağalzade Sarayı yakınında türbe ve medresesi dahilinde bir dersane ile dokuz oda ve sebül ve çeşmeden oluştuğu anlaşılmaktadır.⁴

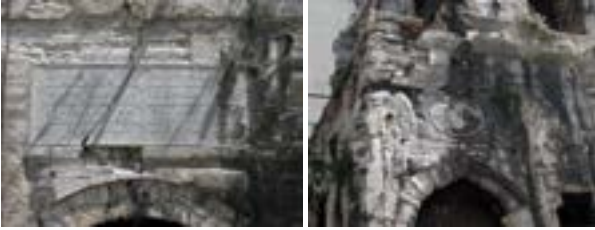
Medrese 27 Zilhicce 1241 (2 Ağustos 1826) tarihinde büyük bir yangın geçirir. II. Mahmut'un padişahlık yıllarına rastlayan bu dönemde yapı tamir ettirilir.⁵ Yapının ta-

4 BOA, 1202-1205 Tarih EV.HMH d. 6675/3; 1206-1209 Tarih, EV.HMH d. 6931/2; 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344 vd.

5 A. Özcan, "Hadım Hasan Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay.1997 (15) 6.

Fotoğraf 1. 1942'de Hadım Hasan Paşa Medresesi (I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Fotoğraf 2. Medresenin II. Mahmud döneminde onarım geçirdiğini belgeleyen kitabe ve tuğra

mir geçirdiğini belgeleyen kitabe⁶ medresenin giriş kapısı üzerindedir. II. Mahmut'a ait bir tuğra medresenin çeşme kemeri üstünde yer almaktadır (Fotoğraf 2).

Ancak bu önemli yangından önce de yapının bazı tamiratlar geçirdiği⁷ (Fotoğraf 3) ve hemen yangın öncesinde ise uzun zamandır tamir edilmediğinden harap halde olduğu bilinmektedir⁸ (Fotoğraf 4). Yangın sonrası tamiratların 1830 yılında Senebekir Kalfa eliyle gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁹ (Fotoğraf 5).

19. yüzyılın başlarında (1815-1818) yapıldığı bilinen Beyazid Su Yolları Haritası¹⁰ ölçekli olarak çizilmiş erken haritalardan biridir. Beyazid Su Yolları İsale Haritası'nda 31 numara ile "Hadım Hasan Paşa mektebi ve sebiline cereyan eder" diyerek sebil ve çeşmeyi besleyen su yoluna ilişkin bilgi bulmak mümkündür.

Yapıyı etkileyen önemli gelişmelerden bir diğeri Hocaapaşa Yangını'dır (1865). Oldukça geniş bir bölgenin tahrip olması-

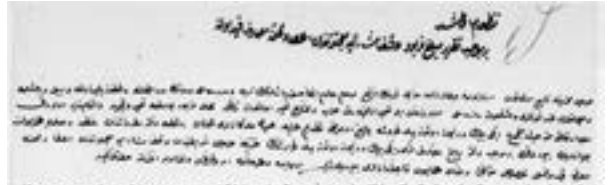
Arz-ı bendeleridir ki, İstanbul'da Çağalazade Sarayı kurbunda vâki merhûm Hadım Ağa Hasan Paşa'nın medresesi evkafının mütevellisi olan türbedâr Hafız Mehmed Efendi'nin 1202 senesi Muharrem'i guresinden 1205 senesi Zilhiccesi gayetine gelince irâd-ı vakıfdan câbi-yi vakf yediyle makbûz ve masrûfunu müşîr 4 senelik muhasebesi defterinin hulâsasıdır. Dört senede icârât-ı mukataa-i zemîn ve muaccelatı mallarından cem'an bir yük 46.244 akçe makbûzu olub

Meblağ-ı mezkûrdan 96.480 akçesi hademe-i vakfın dörder senelik vazifelerine, ve 15.640 akçesi dahî medrese ve sebilin mesârif-i muayyenelerine, ve ihzârîye ve ihrâcât-ı mutâdelerine, ve 29.129 akçesi dahî resm-i âşi ve zâyî icâre ve tamirât-ı müteferrikalarına, ve 76.995 akçesi dahî bâ-mektûb medrese ve sebilî ve râh-ı âbları tamiratlarına ki,

Cem'an 2 yük 18.244 akçe mesârifâta bâliğ ve bu takdîrc makbûzu mesârifât-ı mezkûresinden fûrûhîhâde olundukda

72.000 akçe ki gurusu hesabıyla 600 gurusu câbi-yi vakf-ı türbedâr Hasan Halîfe'nin cânib-i vakıfdan alacağı zuhûr eylediği malûm-ı devletleri buyruldukdâ, meblağ-ı mezbûru vâki olacak muaccelat-ı vakf ahz ve istifâ eylemek şartıyla mahalline kayd ve sûret muhasebesi verilmeğe bâbında arz-ı şerhîleri itâ buyrulur ise emr u fermân devletlü inâyetlü saadetlü sultanım hazretlerindir.

Fotoğraf 3. 1790 yılında medrese sebil ve su yollarının tamiri (BOA, 1202-1205 Tarih, EV.HMH d. 6675/3)

Harameyn-i muhteremeyne tâbi evkaftan İstanbul'da Çağalazade Sarayı kurbunda vâki merhûm Hadım Ağa Hasan Paşa'nın türbe ve medresesi derûnunda dershane ve dokuz bâb oda ve sebil ve çeşme ve saçakları kurşunları ve müstemilât-ı sâiresi mürûr-ı zamân ile tamir olunmayarak harâb ve muhtâc-ı tamir olmaktan nâşi mahal-i mezbûr bu defa tamir ve tecdid ve itmâm-pezir olarak mesârifât-ı min haysûl-mecmû 2437 gurusu bâliğ olduğu takdîm atebe-i ulyâ mülûkâneleri kılınan bir kta defter müfredâtından manzûr ve malûm-ı humâyûn cihandârleri buyruldukdâ ber-mûceb-i defter meblağ-ı mesârif-i mezkûr 2437 gurusun Hazine-i Harameyn-i şerîfeynden vakf-ı müşâriñileyh muaccelatından itâ ve mahalline musaddak kayd olunması husûsu muvâfîk-nzâ-yı humâyûn tacîdârâneleri buyrulur ise ol-bâbda ve herhalde emr u fermân veliyyü'l-emr efendimiz hazretlerindir.

Fotoğraf 4. Medresenin uzun zamandır tamir olmadığını belirten belge (BOA, 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344)

na neden olan bu yangın sonrasında kentte kurulan İslahat-ı Turuk Komisyonu buradaki bazı sokak ve caddeleri tespit ettiği plan uyarınca yeniden düzenler¹¹. Medresenin bir kısmının bu düzenleme sırasında istimlak edildiği düşünülebilir.

Yapının mimarisine ilişkin derlenen kaynaklarda, yangın sonrası yol düzenlemeleri sırasında yapının kuzeydo-

6 Kitâbe şu şekildedir:

"Yapdı bin beşte Hasan Paşa sebil ü medrese
Suhte olmuş kalmamış nâm ü nişan vesselâm
Âlem-i şâhân Han Mâhmûd-ı sâhib-ictihâd
Eyledi ta'mir onu ehl-i ulûm oldu benâm
Şuğlün olursa usûl-i fikh ü tefsîr u hadîs
Ahsenü'l-a'mâlî ve'l-evkâtî ve'l-fazlî't-tamâm
Ayniyâ târih-i tâmmın söyledi her tâlibe

7 1790 yılında medrese sebil ve su yolları tamir olmuştur (BOA, 1202-1205 Tarih, EV.HMH d. 6675/3).

8 BOA, 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344

9 BOA, 29/Z/1245 (Hicri) HAT 1651/41

10 Kazım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, Celal Kolay (ed), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 147.

11 A. Özcan, a.g.m, s. 6.

Haremeyn-i muhteremeye tâbi evkâfdan İstanbul'da Cağalazade nezdinde vâki merhûm Hadım Hasan Paşa'nın favkânî kargir medrese ve tahtında sebil ve çeşme ve türbesi bundan akdem vukû bulan harikide muhterik ve eşed-i ihtiyâc ile muhtâc-ı tamir ve tecdid olduğundan Senebekir Kalfa mağrifetileye tamir ve tecdid ve resîde-i hitâm olarak Ebniye-i Hassa Müdürü efendi kulları vesâir erbâb-ı vukûf mağrifetleriyle ber vech-i dikkat keşf ve muayene olundukda mesârîfâtı 35.530,5 guruşa bâlîğ olarak meblağ-ı mesârîf-i mezkûrın muhterik çeşbeke ve enkaz-ı sâire behâsi olan 700 guruş bad'e't-tenzil 34.830,5 guruş ve tezhib-i tarih mesârîf 332,5 guruş ve kurşun mesârîf 1549,5 guruşla ceman 36.712,5 guruş mesârîf ile husûle gelmiş olduğu takdim-i pâye-i serî-i saltanat-masîr hüsvânîleri kılınan defter keşfinden manzûr ve malûm-ı hümâyûn hazret-i tâcidârileri buyruldukdca meblağ-ı mesârîf-i mezkûr 36.712,5 guruşa Hazîne-i Haremeyn'den bundan akdem tertib ve tahsis buyrulan daüguü akçesi muaccesinden itâ ve mahalline masraf kayd olunması husûsü mevâki-i rızâ-yı hümâyûn mülûkâneleri buyrulur ise ol-bâbda ve herhalde emr ü fermân veliyü'l-emr efendimiz hazretlerindir.

Fotoğraf 5. 1830 yılındaki tamirâtı Senebekir Kalfa yapmıştır
(BOA, 29/Z/1245 (Hicri) HAT 1651/41)

ğu cephesini oluşturan Kâzım İsmail Gürkan Caddesi üzerinde zemin katta yer aldığı düşünülen sebil ve dükkanlar ile I. Katta yer alan derslane ve hücrelerin yol genişletilmesi sebebiyle yıkıldığı ileri sürülmektedir. Ancak eski tarihli haritalar detaylı olarak incelendiğinde söz konusu tarihler arasında Kâzım İsmail Gürkan Caddesi'nin (eski Hilal-i Ahmer Caddesi) **boyut itibariyle bariz herhangi bir değişikliğe uğramadığı**, buna karşılık Molla Fenari Caddesinin yeni düzenleme sonrası oluşturulduğu tespit edilebilmektedir.

Buna göre Hocapaşa Yangını sırasında yapının bir cephesinin yol düzenlemeleri sırasında yıkıldığı bilgisi, Molla Fenari Caddesi'nin açılması sırasında yapılan yıkımı işaret ediyor olmalıdır. Bilindiği üzere yapının girişi doğrudan Molla Fenari Caddesi üzerinde olmayıp, sokak keşişiminde oluşan üçgen adaya cephe vermektedir. Bir başka deyişle, yapının ana girişi cephesi, eski bir sokak doğrultusunu işaret ediyor olmalıdır. Gerçekten de, eski haritalar incelendiğinde sokak dokusunun bu görüşü destekler nitelikte olduğu tespit edilebilmektedir (Harita 1).

Hocapaşa Yangını sonrası yıktırılan bölümün derslane ve dükkanların yer aldığı kuzeydoğu cephesinin olmadığı arşiv belgeleri ile de desteklenebilmektedir. 1907 yılına ait bir belgede, İstanbul Polis Müdürü, medresenin dershanesinin zeminden kubbeye kadar gelişmiş bir çatlak sebebiyle yıkılmak üzere olduğu ve tehlike yarattığını Şehremanetine bildirmektedir.¹² (Fotoğraf 6). Buradan söz konusu tarihte dershanenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 1. Mevcut kadastral harita ile Stolpe haritasının karşılaştırılması

Devletli Efendimiz Hazretleri

Dârü'l-Hayr-ı Âli karşısında kâin Hasan Paşa Medresesi'nin Veznedarî tarihine nâzır olan kâr-ı kadim dershanesinin zeminden kubbesine kadar olan mahallerinden çatlaklık sepid ederek gün-be-gün tezâyüd ettiği cihette Hüdangerde bağıteten inhidâmıyla bir kafası vukûu melhûz olduğu Şehzadebaşı Komiserliği'nden alınan jurnalde ifade olunmağla bir kazâ vukûuna mahal kalmamak üzere heman keşf ve muayenesinin icrâsıyla ref-i mahzûr etdirilmesi hususunun evkaf-ı hümâyûn nezâret ve şehremanet-i celîlelerine açılan işân menû't re-yi âl nezaret-penâhileridir. Ol-bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir. 13 Rebiülevvel 1325, 13 Nisan 1323, İstanbul

Fotoğraf 6. BOA, 13/May/1323 ZB 65/37

Kâzım İsmail Gürkan Caddesi'nin Hocapaşa Yangını sonrası düzenlenen yollardan bir olduğunu Zeynep Çelik'in değişen İstanbul adlı kitabından öğrenilmektedir. 1866 Turuk ve Ebniye düzenlemelerine ve 1863'te benimsenen ilkelere göre ana arterler 19 metre, ikincil yollar 12.20m genişlikte planlanmıştır¹³. Aynı kaynaktan yer alan haritada Kâzım İsmail Gürkan Caddesi Cağaloğlu Caddesi olarak ifade edilmiş ve ikincil bir yol olarak gösterilmiştir. Buradan yol genişliğinin o yıllarda 12.20 metre olarak planlandığı düşünülebilir. Bu bilgi, medresenin karşısında yer alan Cağaloğlu Hamamı'na dikkatlerimizi yoğunlaştırmıştır. Bilindiği üzere yapının ana girişi, caddeye cephe vermemekte, yapı bir dizi dar enli yapının arkasında ana caddenin gerisinde konumlanmıştır. Bu tespit, yol istikametinin medrese yönüne doğru ötelenmiş olduğu anlamına gelebilir. Cağaloğlu Hamamı'nın caddeye cephe verdiğini varsayarsak, o tarihte Hadım Hasan Paşa Medresesinin dershanesinin henüz yıkılmadığı kabul edilirse, arada kalan mesafenin yaklaşık olarak 13.5 metre olduğu görülür. Bu mesafe 12.20m yol genişliği etrafında yürüme yolları için uygun bir genişlik gibi görünmektedir. Elimizdeki veriler, görsel bilgiler içermediğinden bu görüşü kanıtlamak

12 BOA, 13/May/1323 ZB 65/37. Aynı belgede medresenin karşısında Darül Hayr-ı Ali binasının olduğu yazılır. Söz konusu bina 1903-1909 yılları arasında Zeynep Hanım Konağı'nda hizmet vermiş olan bir eğitim kurumudur. 1904 Goad haritasında Türk Okulu şeklinde ifade edilmiştir. Darül Hayr-ı Ali hakkında bkz. Nadir Özbek, İkinci Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darül Hayr-ı Ali, *Tarih ve Toplum*, Şubat 1999, sayı 182, sf.11-20.

13 Zeynep Çelik, *Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s.48

Harita 2. Mevcut Kâzım İsmail Gürkan Caddesi'nin Çağaloğlu Hamamı önünden geçtiği varsayımsal durum

Çizim 5. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

şu an için mümkün gözükmemektedir. Ancak yine de eğer bu varsayımı doğru olarak kabul etsek dahi, bu müdahalenin 1904 tarihli Goad haritasının yapımından önce gerçekleşmiş olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir (Harita 2).

1928'de Heyet-i Fenniye'nin hazırladığı planda (Çizim 4). Çağaloğlu Hamamı Emniyet Sandığı binası olarak kullanılmaktadır. Medrese, bugünkü aynı ada ve parsel numaralarında Evkaf'a ait Sıbyan Okulu'dur. 9 numaralı parsel, Hasan Ziya Efendi, Hasan Ağa ile Aişe, Fatıma Zehra hanımlara aittir. 8 parsel mahzendir. Planda medresenin oturma alanı ve dış cephe kenar uzunlukları restitüsyon ve restorasyon proje ölçülerinden farklıdır. 1928 planında oturma alanının 189 m² olduğu belirtilmiştir. Restitüsyonda bu değer 287.35 m², restorasyonda ise 223.83 m² olarak belirlenmiştir.

Derlenen belgeler yıkılmış olan Molla Fenari Caddesi yönündeki cephenin nasıl restitüe edilebileceği hakkında ipucu vermemektedir. Bu durumda yapının kendisine dönüp mimari verileri yeniden gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Yapının Zemin Kat planı incelendiğinde, Bodrum Kat planı sınırlarını aşacak şekilde, kullanım alanının her iki yönde genişletildiği görülmektedir. Ancak plan özellikleri açısından bu katın, izleri bodrum katından taşınan bölüme eklenerek oluşturulduğu izlenimi doğmaktadır. Bunu düşünmemize sebep olan unsurlar mekan genişliklerinin ve taşıyıcı duvarlar sisteminin (duvar kalınlıkları ve istikametleri) farklılığıdır. Yapının medrese işlevinin gerçekleştirildiği I.Kat planı ise aşağıdan gelen verilere göre şekillenmiş görülmektedir. Örneğin medrese hücrele-

Çizim 4. 1928 Heyet-i Fenniye Planı

Çizim 5a. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

rinin dikdörtgen formda olması, üzerlerine oturtulan kubbeler için mekana özgü çözümlerin üretilmesini zorunlu kılmıştır.

Buradan hareketle, medresenin inşa aşamasında mevcut bir yapı kalıntısını kullanarak inşa edildiği varsayılabilir. 8 ve 9 numaralı parsellerin mülkiyet bilgilerinin farklı oluşu bu fikri güçlendirmektedir. Ancak 16. Yüzyıl öncesine ait hangi yapının kalıntısı olabileceği hakkında yorum yapmak zordur. Yapı adasının gerek Bizans döneminde gerek Osmanlı döneminde idari merkez olarak kullanılan bölgeye yakınlığı akıllarda tutulmalıdır.

Yapı detaylı olarak incelendiğinde farklı dönemlerde yapılan eklerin oluşturduğu yığma duvar sistemelerinin doğrultu olarak birbirlerine karşılık gelmeksizin eklenildiği görülmektedir. Yapının mevcut durumunda muhdes eklerle daha da çeşitlenmiş örgü farklılıkları görülür. Bu farklılıkların ayrı dönemlere işaret etmesi söz konusudur. Örneğin Bodrum kat duvarlarının 3-4 sıra tuğla 1 sıra taş örgü ile başladığı ve üzerinde

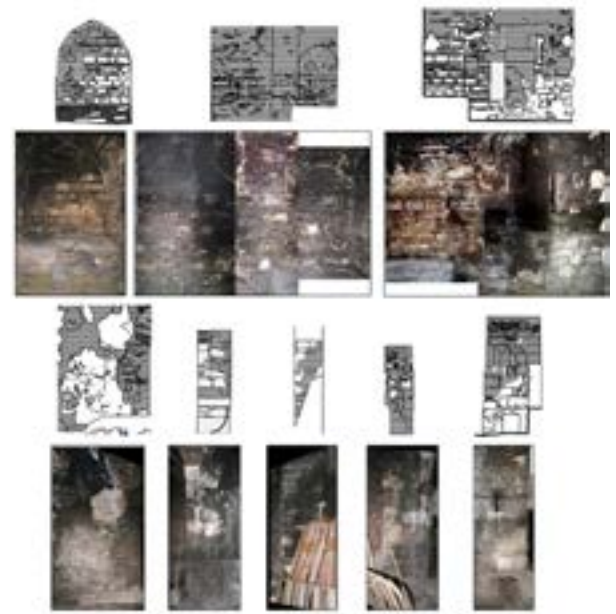
Çizim 5b. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

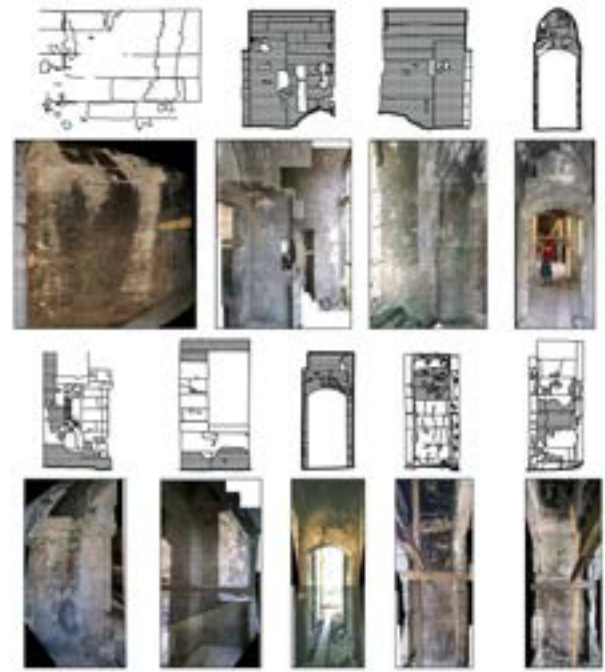
Çizim 5d. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

tuğla tonozların yükseldiği görülür. Ancak bu örgü sisteminde yer yer düşey tuğlaların yer aldığı örgüler göze çarpmaktadır¹⁴. Aynı katta moloz örgü de söz konusudur. Bodrum katın tavanı tuğla beşik tonozlardan oluşmaktadır. Burada bazı tonozların kilit taşı oluşturduğu tepeler taşındır (Çizim 5-6).

Zemin kat ve birinci kat duvarları genellikle kesme küfeki taşı ile örülmüştür. Yalnızca ZK01 ve ZK03 mekanları tuğla ve taş karışımı almasıdır. Zemin kat mekanları tuğla

Çizim 5c. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

Çizim 5e. Restorasyon öncesi zemin kat duvar plan ve detayları

tonoz örtülü olup ZK01'de aynalı tonoz, ZK08'de tuğla beşik tonoz uygulanmıştır. Birinci kat mekanlarının tavanları kurşun kaplı tuğla kubbelerle örtülmüştür. Kubbelere tuğla kemerlerle geçiş kurulmuştur (Fotoğraf 7). Mekanlarda nişler bulunmaktadır (Fotoğraf 8).

Yukarıda ele alınan arşiv belgelerinde dershanenin aynı zamanda mescit olarak da kullanıldığı belirtilmiştir. Böyle bir durumda yapının yöneliminin mihrab doğrultusu ile

14 Bizans yapılarında da karşılaşılan bu örgü türü (kofra işi) erken Osmanlı yapılarında (Bursa Alaeddin Camisi, Kocanaip Camisi Bursa, Yakup Çelebi Camii İznik, Muradiye Camii Bursa vd.) görülmektedir. "Kofra işi" tabiri Schneider ve Karnapp tarafından dile getirilmiş olup, Kofra'nın Arapça *Kafir*den türediği tahmin edilmektedir. Böylelikle Osmanlı döneminde düşey tuğlalı Bizans duvarına verilen ad "Kafir işi" anlamında kullanılmış olmalıdır. Bkz. M.Schneider ve Karnapp, H.Tayla, *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, c.İt 2, TAÇ Vakfı Yayınları.; A. Batur, "Osmanlı Camilerinde Almasıık Duvar", *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 2, 1970, s. 135-208.

Çizim 6. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

Çizim 6a. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

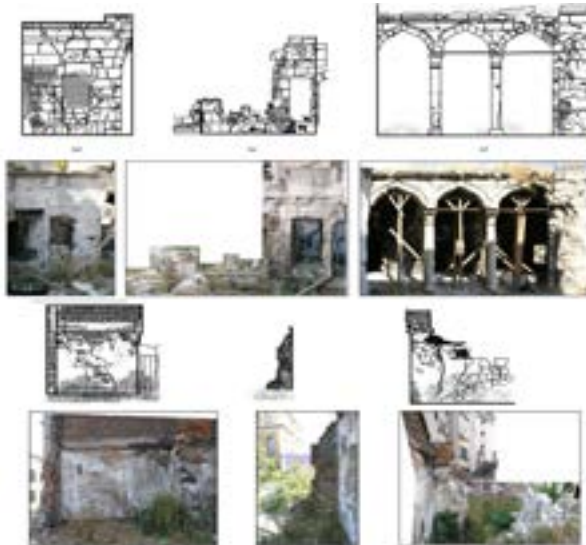
Çizim 6d. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

Çizim 6b. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

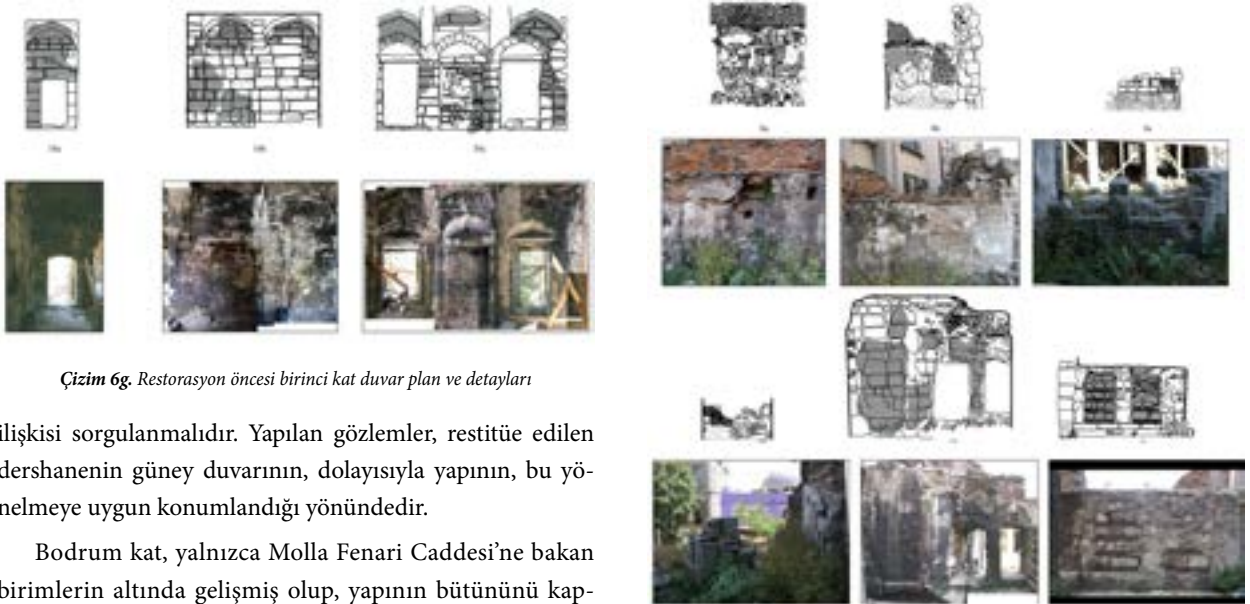
Çizim 6c. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

Çizim 6e. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

Fotoğraf 7. Restore edilen medrese kubbeleri 2007-2011 (TURES Digital Arşivi)

Çizim 6g. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

ilişkisi sorgulanmalıdır. Yapılan gözlemler, restitüe edilen dershanenin güney duvarının, dolayısıyla yapının, bu yönelmeye uygun konumlandığı yönündedir.

Bodrum kat, yalnızca Molla Fenari Caddesi'ne bakan birimlerin altında gelişmiş olup, yapının bütününe kaplamamaktadır. Bodrum katında yer alan mekânlar cadde

Çizim 6f. Restorasyon öncesi birinci kat duvar plan ve detayları

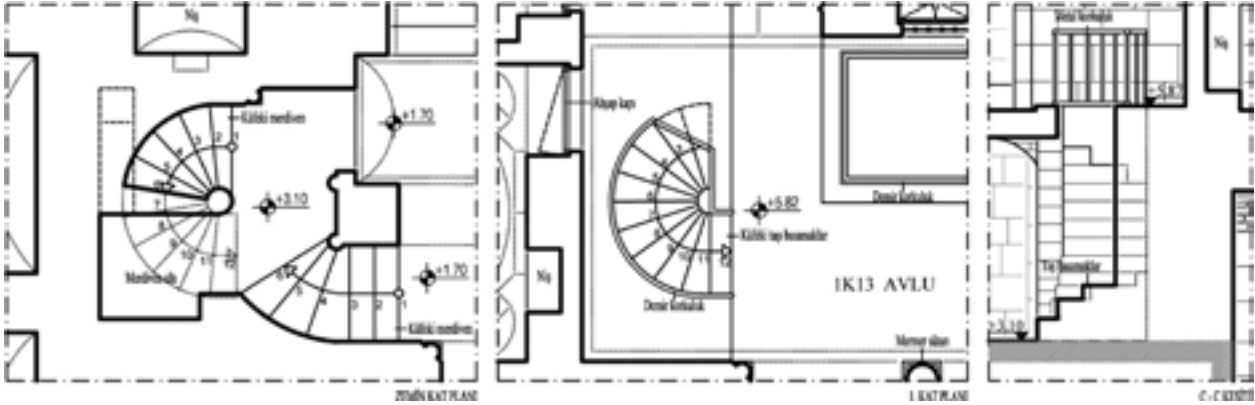
Fotoğraf 8. Restore edilen medrese ocak ve nişleri 2007-2011 (TURES Digital Arşivi)

yönünde beşik tonozlu büyük birer mekânın arkasında yer alan küçük beşik tonozlu birimlerden oluşmaktadır. Büyük mekânlar boyut itibarıyla eş genişliklere sahip olup, açıklıklar 5 metredir. BK01 No.lu mekânın cadde yönünde yer alan duvar içindeki nişleri, bir girişi andırmaktadır. BK01 No.lu mekânın güneybatı duvarının tavan kotunda yer alan taş eleman, kırık giden duvar doğrultusundan

farklı bir doğrultu işaret etmektedir. Aynı zamanda bu duvar I.Katta aynı yere denk gelen ZK03 No.lu mekânın güneybatı duvarı ile aynı açığa sahip değildir. Bir diğer nokta, 1K04 No.lu mekânın Molla Fenari Caddesi'ne dik oturan duvar, restitüsyonlarda iç duvar olarak gösterilmesine rağmen duvar kalınlığı itibarıyla bir dış duvar niteliği göstermektedir. Bodrum kata girişi sağlayan merdiven,

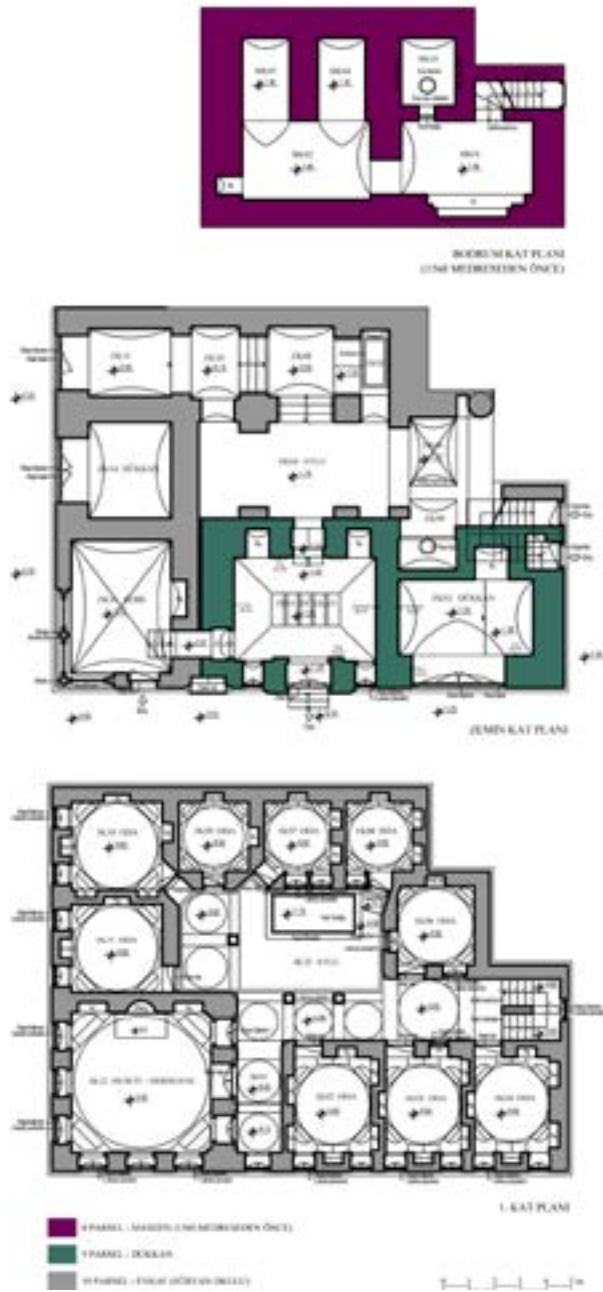
Fotoğraf 9. Bodrum katta bulunan sebile ait elemanlar 2007 (TURES Digital Arşivi)

Fotoğraf 10. Medrese mevcut merdiveni 2009-2011 ve restitüsyon projesi 2007(TURES Digital Arşivi)

sokaktan erişimi sağlamak için günümüzde doğrultu değiştirmektedir. Bu veriler yapının güneybatı köşesinin özgün planlamadan farklı olduğu hissini uyandırmaktadır. Bu gözlemlere dayanarak yapının güneybatı köşesinin 1865 tarihli Hoca Paşa Yangını sonrasında yeni yol açılması sırasında (Nuru Osmaniye Caddesi ve bunu dik kesen Molla Fenari Caddesi) kesilerek yapının planının yeni bir düzenlemeye kavuşturulduğu varsayılabilir. Nitekim restorasyon çalışması öncesi yapılan kapsamlı temizlik çalışmasında bodrum kattan atılan çöp, moloz gibi atıkların altında bazı sütun gövde başlıkları bulunmuştur (Fotoğraf 9). Bunların sebilin paçaları olduğu düşünülmektedir.

Bu görüşü doğru olarak kabul edersek planın diğer sorunlu bölgelerini aydınlatmak mümkün olabilir. Bugün zemin kattan medreseye çıkışın sağlandığı merdivenin ve konumunun özgün olmadığı, bunun yerine bodrum kata inişi sağlayan merdivenin aynı zamanda I. Kata çıkış imkanı veren bir merdiven olduğu varsayımı ileri sürülebilir. Bu görüş bizi plan restitüsyonunda oldukça rahatlatmaktadır. Çünkü mevcut merdiven gerek plandaki yeri, gerek taşıyıcı sisteme getirdiği zorluklar gerekse minare merdivenini andıran formu ile sıradışı özellikler göstermektedir. Halbuki önerildiği şekli ile bodruma inen merdivenin aynı zamanda I.kata çıkışa imkan verdiği kabul edilirse, I.kata çıkan kolunu oluşturan sınırların bodrum katta hala izlenebildiği

Çizim 7. Hadım Hasan Paşa Medresesi Erken Dönem Restitüsyon Önerisi

görülür. Bu konumu ile merdiven I.katta medresenin revakına açılmaktadır. Ayrıca, çıkış noktasındaki ilk revakın kubbesi diğerlerinden büyüktür. Bu özelliği ile bir karşılama niteliğinin vurgulandığı düşünülebilir. Böylelikle yapının zemin katında sokağa cepheli sebil, çeşme ve türbe ile dükkanlar yer alırken, güney batı yönünde parsel sınırı ile yapının arasından girilerek doğrudan medreseye ulaşmak mümkündür. Ancak yol açılması sebebiyle yapının köşesi yıkıldığında bu merdiven ve giriş iptal edilerek merdiven bugünkü konumuna yerleştirilmiş olmalıdır (Fotoğraf 10).

Bu durumda yapının güney doğu yönünde zemin katta hangi işlevler yer almaktadır? Bu sorunun yanıtı net olarak verilemese de bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Yapının dikdörtgen bir parsel içinde yer aldığı varsayılırsa, zemin katta dükkanlar, sebil, türbe ve çeşme parseli

L formunda sarmakta, geride bir avlu/bahçe kalmaktadır. Zemin katta bu avlunun izleri bugün hala mevcuttur. ZK09 No.lu mekanın güney duvarında bir mazgal deliği bulunmakta, aynı zamanda bu duvarın önünde kemerli bir niş içinde bir kuyu yer almaktadır. Bu gözlemler, bu alanın bir dış mekan olduğunu göstermektedir. O halde, I. Kat'ta yer alan medresenin güneydoğu hücrelerinin altındaki mekanların zemin katta avlu ile ilişkili yarı açık mekanlar olarak kullanıldığı düşünülebilir (Çizim 7).

Bu varsayımlar, bugün yapı üzerinde daha detaylı fikir yürütülmesini sağlamaktadır. Ancak restorasyon uygulaması, yapının mevcut verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Mayıs 2007 yılında medrese Taşıyıcı Sistemi Mevcut Durumu'nun irdelenmesi, Onarım ve Güçlendirme Önerileri hakkında yapılan çalışmalar ve Mimari Koruma Amaçlı Malzeme Raporları'ndan hareketle hiçbir bütünleme ve tamamlama çalışması yapılmadan aşağıda tanımlanan müdahale teknikleri uygulanarak restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır (Fotoğraf 12,13).

Yeni işlevin gereği üst katta bulunan avlunun nasıl kapatılması ve kesilen kısmın nasıl bitirileceği endişesi belki de bu çalışmanın en düşünülmesi gereken aşaması idi. Kesilen kısımlar duvar kesitinin izlendiği görüntüsü ile derz onarımı yapılarak bırakıldı. Üst avlunun kapatılması ise korkuluk çözümleri taşıyıcı sistemin minimum etkisine karşın cam elemanlarla çözümlendi, böylece bu modern cam kütle çağdaş bir dönem eki olarak yapıya eklendi (Fotoğraf 11).

Duvarlardaki yüzey kayıpları, kopmalar ve kırılmalar için; yüzey kaybı 5 cm'den az olanlara plastik onarım yapıldı. 5 cm ile 15 cm arasındaki ölçülerde, gerekli yüzeyel çürütmeden sonra benzer özellikli malzemesi ile yüzey kaplaması yapıldı. Yüzey kayıpları 15 cm'den fazla olan taşlar benzer özellikli taş ile değiştirildi.

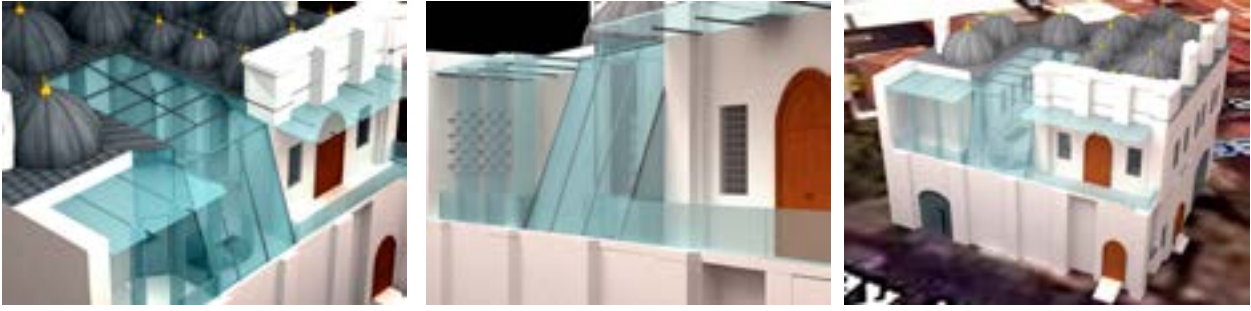
Duvarlardaki 4 cm'den büyük çatlaklar çürütme yöntemi ile genişletilmiş, analiz sonuçlarında belirtilen özgün malzemesi ile yeniden oluşturuldu. Kılcal çatlaklara enjeksiyon yöntemi ile dolgu yapıldı.

Tonoz, kubbe, döşeme, duvar gibi yapı elemanlarında sağlam durumda olan kısımlar tahkimata alınarak korundu, çökmüş kısımlar ise yıkıntıları temizlenerek restitüsyona uygun malzeme ve analiz sonucu önerilen harç ile yeniden örüldü.

Revaktaki sütunlar sökülerek gerekli yapıştırma harçları ile plastik onarım uygulandı. Çok parçaya ayrılmış ve yeterli mukavemeti sağlayamayan sütunlar ise yenilendi.

Bozulan ve yerinde bulunmayan yapı elemanları (söve, lento, kemertaşı, korniş, tuğla, kemer mesnetleri, tüm gerçiler vb.) özgün detaylarına göre yenilendi.

Kirlenme görülen yüzeyler arapsabunu ve yumuşak

Fotoğraf 11. Hadım Hasan Paşa Medresesi Modern Eklentileri, (Şenay Memoğlu 2011)

Fotoğraf 12. Hadım Hasan Paşa Medresesi Restorasyonu 2007-2011 (TURES Digital Arşivi)

fırça ile yıkandı, kirlenmenin yoğun olduğu bölgelerde taşa zarar vermeyecek kimyasal temizlik yapıldı.

Bozulan derzlerdeki harçlar, analiz sonucu belirlenen özgün harç niteliğine uygun olarak yenilendi, niteliksiz malzeme ile kaplanmış, kapatılmış yüzeyler, sonradan kapatılmış bölümler (özgün kapı pencere boşlukları, nişler)

uygun tekniklerle, yapıya zarar vermeden temizlendi.

Mekarlarda aydınlatma için gerekli tüm teknik sistemler zemin altında çözüldü; genel aydınlatmanın yanı sıra taş dokuyu ve tarihi yapının atmosferini öne çıkaracak bölgesel aydınlatmalar uygulandı. Sütunlar üzerinde özel spotlar, zarif metal duvar aplikleri kullanıldı.

Fotoğraf 13. 1982'de Hadım Hasan Paşa Medresesi,
(IV Numaralı Koruma Kurulu Arşivi)

Fotoğraf 14. Hadım Hasan Paşa Medresesi Restorasyonu 2009
(TURES Digital Arşivi)

Fotoğraf 15. Restorasyon Sonrasında Hadım Hasan Paşa Medresesi 2011
(TURES Digital Arşivi)

İşveren tarafından yapının ısıtılması isteği yapıyı ve mekanları zorlayan önemli nedenlerden biri oldu. Teknik çözümlerin olarak verdiği ölçüde yerden ısıtma sistemi ile yalnızca üst kat medrese odaları ısıtılabildi.

Çatıda ayakta kalmayı başaramamış özgün bacalar uygun kimyasallarla temizlendi, onarıldı, yıkılan bacalar öz-ğüne uygun olarak yenilendi. Onarılan ve yenilenen kub- belerin üzeri kurşun örtü ile kaplandı.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (1994) Hadım Hasan Paşa Medresesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yay.
- Ayvansarayî, Hüseyin Efendi, (2001) *Hadikatü'l-Cevâmi' İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mâri Yapılar*, İşaret, İstanbul.
- Batur, A. (1970) Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar, *Anadolu Sanatı Araştırmaları* (2) 135-208.
- Bozkurt, Ela (1996) *Hadım Hasan Paşa Medresesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Ahunbay), İstanbul, 1996.
- Çeçen, K.(2000) *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, Celal Kolay (ed), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çelik, Z. (1996) *Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Erdoğan, M. (1995) *Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri*, TAÇ Vakfı Yayınları.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (1996) Yayına haz: Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, İstanbul.
- Memoğlu, Ş.(2011) *Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin Yeniden İşlevlendirilmesi Süreci ve İç Mekan Açısından Değerlendirilmesi*, Beykent Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Mehmet Alper), İstanbul.
- Özbek, N. (1999) İkinci Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar: Darül Hayr-ı Ali, *Tarih ve Toplum*, Şubat 1999, (182) 11-20.
- Özcan, A. Hadım Hasan Paşa, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1997, C. 15, s. 5.
- Tayla, H. (2007) *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, (2), TAÇ Vakfı Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:
EV.HMH d. 6675/3, EV.HMH d. 6931/2, HAT 1444/59344, HAT 1651/41, ZB 65/37